

napisao
written by

Bojan Mucko

Bilježenje grada / bilježenje vremena Bacača sjenki

fotografije photographs by Arhiva Bacači sjenki/
Shadow Casters Archive

Re-collecting City / Re-collecting Time, by Shadow Casters

U više navrata mi je, tijekom posljednjih godina, u svakodnevnoj žurbi ulicama zagrebačkog centra, pogled zapeo na starim, pomalo derutnim oglasnim ormarićima kulturne kinodvorane Hrvatske kinoteke. Iako je 'Kinoteka' zatvorena još 2005. godine u standardno nesretnom raspletu jedne tipično tranzicijske priče, njeni ormarići – na sedam lokacija u centru – nisu ispražnjeni. Tek sam se prošle godine, vjerojatno zahvaljujući nekoj propuštenoj *sedamnaestici*, zaustavio ispred jednog od njih u Zvonimirovoj ulici. Umjesto filmskog programa pro našao sam *Zidne novine*. U formi kolažiranog *ready-madea* provele su me od povijesne faktografije urbanističkog razvoja Zvonimirove ulice i naracije o ideološkoj manipulaciji imenom Trga žrtava fašizma, preko žalbi tamošnjih stanara na zamrli društveni život ulice, pa do aktualne problematike parkirnog kapaciteta grada¹. U gornjem desnom uglu pisalo je: *Bilježenje grada – bilježenje vremena*, a u lijevom bio je znak *Bacača sjenki*. *Zidne novine* naznačuju scenu jednoga šireg, urbanog teatra sjećanja – platforme višegodišnjega

¹ Autorica dotičnih *Zidnih novina* je Nikolina Butorac.

Boris Bakal

Katarina Pejović

autori
authors

4. edicija Zidnih novina, 2008., Primorska ulica, autorica: Marita Stanić

Wall Display, Issue 4, 2008, Primorska Street, Author: Marita Stanić

interdisciplinarnog istraživanja javnoga gradskog prostora i urbane kulturne memorije. *Bacače sjenki* osnovali su 2001. godine intermedijalni umjetnici Katarina Pejović i Boris Bakal, koji tvore nukleus međunarodne, neprofitne produkcijske platforme zaokupljene, s jedne strane postdramskim teatrom, a s druge interdisciplinarnim istraživanjem grada i javnog prostora.² Zajednički nazivnik svih projekata, bez obzira na to je li riječ o njihovim postdramskim izvedbama ili o 'arheologiji' kulturne memorije grada, uvijek je *prostor*.

OD PROSTORNE TEKSTURE DO NARATIVNOSTI GRADA Riječ je o specifičnoj teorijskoj konstituciji prostornosti koja zrcali jedan od paradigmatičkih zaokreta u humanističkim disciplinama druge polovice dvadesetog stoljeća – tzv. *spatial* ili *topological turn*. Zaokret se odnosi na promjenu u percepciji – od prostora kao nositelja apstraktnih matematičkih atributa – do prostora kao pozornice društvene interakcije, odnosno medija produkcije ljudske kulture. U nedavno objavljenoj

² U devet godina djelovanja ostvarili su niz projekata: Shadow Casters, *Process_in_Progress* (proces_grad 03), *Čovjek je prostor: Vitič_pleše*, *Bilježenje grada – bilježenje vremena*, *Ex-pozicija* (proces_grad 02), *Odmor od povijesti* (proces_grad 01) te aktualni projekt – *Trilogija o zajedništvu*. Popis svih suradnika iz raznih humanističkih i umjetničkih disciplina iz dvadesetak zemalja svijeta, okupljenih platformom *Bacača sjenki*, popunio bi nekoliko kartica teksta. Vidi službeni blog *Bacača sjenki*: <http://www.blogger.com/profile/13168819702827014730>.

On several occasions over recent years, in my everyday hurry through the streets of the centre of Zagreb, I have noticed old and rather dilapidated advertising boxes of the cult movie theatre of the Croatian Cinematheque. The Cinematheque was closed in 2005, as another typical story of economic transition characteristically came to a sad end, but its boxes – in seven locations in the centre – have not been emptied. Last year, probably owing to a missed tram, I stopped in front of one of them, in Zvonimirova Street. Instead of a screening schedule, I found a Wall Display. In the form of a ready-made collage, it presented historical facts about the urban development of Zvonimirova Street, a narrative about the ideological manipulation of the name of the Square of the Victims of Fascism, complaints of the locals about the hibernating social life of the street, and the current problems with parking spaces in the city.¹ The upper right corner said: *Re-collecting City / Re-collecting Time*, and the left corner had the logo of the Shadow Casters. The Wall Display suggests the scene of a wider urban theatre of remembrance, a platform of several years of interdisciplinary research of public city space and urban cultural memory. ¹ The Shadow Casters were established in 2001 by multimedia artists Katarina Pejović and Boris Bakal, who are the core of the international non-profit production platform dealing with post-drama theatre, as well

¹ That issue of the Wall Display was made by Nikolina Butorac.

4. edicija Zidnih novina,
2008., Tratinska ulica,
autor: Josip Horvat

Wall Display, Issue 4,
2008, Tratinska Street,
Author: Josip Horvat

4. edicija Zidnih novina,
2008., Zvonimirova ulica,
autorica: Nikolina Butorac

Wall Display, Issue 4, 2008,
Zvonimirova Street, Author:
Nikolina Butorac

4. edicija Zidnih novina,
2008. Britanski trg,
autorica: Nives Sertić

Wall Display, Issue 4, 2008,
Britanski Square, Author:
Nives Sertić

3. edicija Zidnih novina,
2007., Vlaška ulica,
urednici:
Vanja Žanko, Boris
Bakal i Vesna Vuković

Wall Display, Issue 3,
2007, Vlaška Street,
Editors:
Vanja Žanko, Boris
Bakal, Vesna Vuković

4. edicija Zidnih novina,
2008., Frankopanska ulica,
autorica: Maja Blažek

Wall Display, Issue 4, 2008,
Frankopanska Street,
Author: Maja Blažek

2. edicija Zidnih novina,
2007., Frankopanska
ulica, autori: Boris
Bakal, Katarina Pejović,
Vanja Žanko

Wall Display, Issue 2,
2007, Frankopanska
Street, Authors: Boris
Bakal, Katarina Pejović,
Vanja Žanko

knjizi pod nazivom *Iskušavanje prostora*, Andrej Mirčev ocrta posljedice metodološkog *spatial turna*: 'Analizirajući i tretirajući prostor kao medij koji bilježi sve aktivnosti koje su se u njemu dogodile, moguće je govoriti o svojevrsnoj teksturi prostora, koja ima slične osobine kao i palimpsesti, i koji se, stoga, može čitati/interpretirati kao (hiper)tekst. Budući da prostor konzervira slojeve vremena, dešifriranjem tih tragova otkrivaju se zaboravljene/iščezle pripovijesti sastavljene od mikronarativa koji su nevidljivi službenoj historiografiji [...]'.³ Posljedica je, dakle, tekstualizacija prostora, odnosno mogućnost semiotičke analize prostorne teksture. Razina sadržaja do koje se prodire takvom analizom zapravo je razina ljudske naracije. Jer bez ljudske memorije, kolektivne i individualne, prostor postoji samo potencijalno, pa je, čini mi se, potrebno na tren precizirati metaforu o pamćenju prostora: ne pamti *prostor*, nego *društvo*, a prostor je u funkciji relacijskog okvira pamćenja. Ovdje je dotaknuta i prepreka između *mikronarativa*: pojedinačnih, fragmentarnih,

³ Mirčev, Andrej, 2009. *Iskušavanje prostora*. Zagreb: Leykam international. str. 9.

as the interdisciplinary research of city and public spaces.² The common denominator of all the projects, either the post-drama performances or the 'archaeology' of the city's cultural memory, is always *space*.

FROM SPATIAL TEXTURE TO CITY NARRATION ¶ This specific theoretical foundation of spatiality reflects one of the paradigmatic turns in humanist disciplines of the second half of the 20th century – the *spatial* or *topological turn*. This turn marks a change in perception: from space as the carrier of abstract mathematical attributes to space as the stage for social interactions or the medium producing human culture. In his recently published book *Testing Space*, Andrej Mirčev

² In nine years, they have realized several projects: Shadow Casters, *Process_in_Progress* (process_city 03), *Man is Space: Vitić_dances, Recollecting City/Recollecting Time, Ex-position* (process_city 02), *Vacation from History* (process_city 01); their current project is *Trilogy of Togetherness*. The list of all the participants from various humanistic and artistic disciplines from two dozen countries, gathered around the platform of Shadow Casters, would take several pages. See the official blog of Shadow Casters: <http://www.blogger.com/profile/13168819702827014730>.

svakodnevnih sjećanja i velikih *historiografskih* narativa, fiksnih i cenzuriranih obično iz centara političke moći.

PROSTOR VIŠESTRUKI PERFORMATIVNOSTI ¶ I to me vraća ponovno na istraživački projekt *Bilježenje grada - bilježenje vremena* koji su Bacači sjenki proveli u Zagrebu, u periodu od 2006. do 2009. godine⁴, a koji predstavlja upravo navedeni metodološki put: od *prostorne teksture* do društvenih *mikronarativa*. *Bilježenje grada - bilježenje vremena* višefazni je projekt koji se u prvoj fazi bavio 'pronalaženjem, arhiviranjem, proučavanjem i izlaganjem djela i projektne dokumentacije umjetničkih istupa u javni prostor s jedne strane te protestima s druge strane na području grada Zagreba u javnim [...] prostorima od 1900. do danas'.⁵ Projekt je poprimio regionalne i šire razmjere⁶, a u njegovim posljednjim fazama *Bacači sjenki* fokusirali su se na ciklus radionica naslova 'Sjenčanje grada' i organizaciju međunarodne konferencije 'Sjenčanje grada: Hipertekstualizacija urbanog prostora'. Kao fokus projekta odabrani su, dakle, efemerni, kratkotrajni društveni događaji čiji je trag, iako nematerijalan, ipak čitljiv iz teksture grada – čitljiv iz društvene memorije. Fokusom na događaje u javnom gradskom prostoru, koji izlaze izvan okvira prvotne urbanističke funkcije, pozornost se poklanja zapravo događajima liminalne izvedbe koji narušavaju i okvire uobičajenoga društvenog poretka. Prostor grada na taj je način shvaćen kao prostor višestruke performativnosti: umjetničke i političke.

OTVORENI UREDI ¶ Performativnost grada odnosi se i na njegovu svakodnevnicu, jer upravo je svakodnevna rutina ono normativno polje manipulacije iz čije se horizontalne perspektive prepoznaje vertikalni izboj ekscenog, umjetničkog ili protestnog. Projekt *Bacača sjenki* bio je usmjeren podjednako i na vertikalnu i na horizontalnu razinu, jer se povijest *mikronarativa* upisuje upravo u polje svakodnevnice: 'ljudi snimajući svoje privatne dokumentacije postaju dokumentaristi vremena', a prikupljanjem slučajnih foto- ili videozapisa gradske svakodne-

⁴ Projekt je započeo kao zajednički projekt [BLOK]-a (*Lokalne baze za osvježavanje kulture*) i *Bacača sjenki* u suradnji s *Centrom za dramsku umjetnost (CDU)*; prva faza ostvarena je unutar šireg projekta pod nazivom *Zagreb - Cultural Kapital of Europe 3000*, a u sklopu izvedbe projekta ostvarena je suradnja s brojnim organizacijama i institucijama: Galerija Nova, Booksa, sc - Kultura promjene (Otvoreni uredi, konferencija), potom Likovna akademija (Zidne novine), Art radionica Lazareti (Hrvatska), Kulturni centar REX (Srbija), DUM - Društvo umjetnika te Gradski muzej Ljubljana (Slovenija).

⁵ Iz deplijana pod nazivom 'Finalna izložba, četvrti turnus', prvog 'Otvorenog ureda: Dokumenti sjećanja prostora' održanog u Galeriji Nova, 2006.

⁶ Različite faze projekta *Bacači sjenki* prezentirali su putem predavanja, ali i organizacijom radionica u sklopu raznih međunarodnih projekata u Leidenu, Dubrovniku, Genovi, Beogradu, Pančevu...

traces the consequences of the methodological spatial turn: 'By analyzing and treating space as a medium that records all the activities happening in it, we can talk about a kind of spatial texture, with similar characteristics as a palimpsest, which can therefore be read/interpreted as a (hyper)text. Since space preserves layers of time, the deciphering of those traces reveals forgotten/disappeared stories consisting of micro-narratives that are invisible to the official historiography.'³ The consequence, therefore, is a textualization of space, the possibility of a semiotic analysis of spatial texture. The content level tapped by such an analysis is actually the level of human narration. In fact, without human memory (both collective and individual), space exists only as a potential, so I think I should take a moment to clarify the metaphor of the memory of space: the one remembering is not *space*, but *society*, with space as a relational framework of memory. This touches on the opposition between *micro-narratives*, which are individual, fragmentary everyday memories, and large *historiographic* narratives, which are fixed and censored, usually by the centres of political power.

SPACE WITH MULTIPLE PERFORMANCE POTENTIAL ¶ This brings me back to the research project *Re-collecting City / Re-collecting Time*, made by Shadow Casters in Zagreb from 2006 to 2009,⁴ using the methodological path I just presented: from *spatial texture* to social *micro-narratives*. *Re-collecting City / Re-collecting Time* is a project with several phases; in its first phase, it was dedicated to 'detecting, archiving, studying and exhibiting works and project documentation on artistic actions in public space, as well as the protests in the area of the city of Zagreb in public... spaces from 1900 to this day.'⁵ The project developed a regional and wider character,⁶ in its last phases, Shadow Casters focused on a series of workshops called *Shadowing the City* and prepared the international conference *Shadowing the City: Hypertextualisation of Urban Space*. Therefore, the project focused on ephemeral, short-

³ Mirčev, Andrej, 2009: *Iskušavanje prostora*, Zagreb: Leykam International, p. 9.

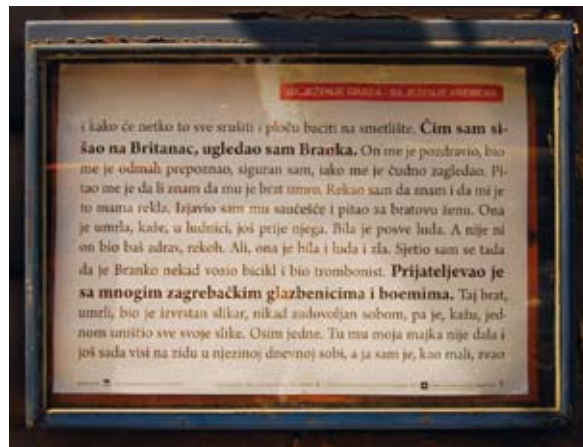
⁴ The project was started as a joint project of [BLOK] (Local Base for Refreshing Culture) and Shadow Casters in cooperation with the Centre for Drama Art (CDU); the first phase was realized within a wider project called *Zagreb - Cultural Kapital of Europe 3000*; the project included cooperation with numerous organizations and institutions: Galerija Nova, Booksa, sc - Culture of Change (Open Offices, the conference), Academy of Visual Arts (Wall Displays), Lazareti Art Workshop (Croatia), REX Cultural Center (Serbia), DUM Artist Society and the Ljubljana City Museum (Slovenia).

⁵ From the brochure *Final Exhibition, Fourth Shift* of the first Open Office: 'Documents of Memory of Space', held in Galerija Nova, 2006.

⁶ Shadow Casters presented different phases of the project by means of lectures, but also workshops within various international projects in Leiden, Dubrovnik, Genoa, Belgrade, Pančevo...

5. edicija zidnih novina, 2009. Britanski trg, autor: Boris Bakal

Wall Display, Issue 5, 2009, Britanski Square, Author: Boris Bakal

vice, privatna povijest opisuje se u opću.⁷ Projekt *pronalaženja i arhiviranja* zapisa gradske svakodnevice odvijao se u otvorenoj interakciji sa zagrebačkom javnošću kroz dva komunikacijska kanala: organizacijom *Otvorenih ureda* i izlaganjem *Zidnih novina* spomenutih u uvodu. Tri *Otvorena ureda* organizirana su tijekom 2006. godine, a tim nazivom obuhvaćene su serije događaja festivalskog tipa, obično u trajanju do tjedan dana u kojima su *Bacači sjenki* organizirali radionice vezane uz prikupljanje arhivske građe, prezentacije i interpretacije građe putem okruglih stolova, tribina, igara, neslužbenih druženja... Javnosti bi se obraćali, između ostaloga, i oglasima postavljenim nasumice po gradu, pa ste tako mogli naići na nesvakidašnji oglas kojim je dominirao natpis: 'Tražimo svjedoke događaja!!!', a u nastavku bi slijedile informacije o mjestu i vremenu održavanja radionice s ciljem prikupljanja verbalnih, pismenih, fotografskih, audio- ili videozapisa umjetničkih akcija, političkih okupljanja, demonstracija i protesta.⁸ U sklopu *Trećeg otvorenog ureda* organizirali su akciju prikupljanja i projiciranja obiteljskih filmskih albuma, podcrtavajući tako svoju potragu za subjektivnim, emocionalnim razinama urbanog sjećanja, istovremeno skicirajući heterogenu sliku grada, kolažiranu slučajnim ispresijecanjem zapisa neponovljivih, individualnih vizura. 'Ulica kojom nikad nisi prošao, za tebe nema nikakvu vrijednost. Ali ulica u kojoj ti je stanovala neka draga osoba, dobar prijatelj, ta ulica postaje strahovito važna za tebe, ona ima svoj određeni emotivni naboj.

⁷ Iz autorova intervjua s Borisom Bakalom.

⁸ U sklopu *Drugog otvorenog ureda* organizirali su niz okruglih stolova s temama poput sljedećih: *Arhivska groznica, Osvajanje i zauzimanje prostora, Klupska scena između nostalgije i trenda, O protestima i protestiranju, Apoteoza nebudera*, a u rasprave oko ovih aktualnih, prostorno-političkih pitanja, uključili su podjednako i aktere nezavisne kulturne scene, kao i aktere institucionalnih organizacija: npr. arhivare Državnog arhiva, muzeologe, filozofe, urbane antropologe, arhitekta, sociologe, umjetnike, predstavnike inih nezavisnih civilnih aktivističkih i umjetničkih inicijativa.

lived social events that left an immaterial mark which can be perceived in the texture of the city, in social memory. By focusing on events in public city space that are outside the scope of its original urban planning, attention is given to liminal performance events that also disturb the framework of the usual social order. City space is seen as a space with multiple performance potential: artistic and political.

OPEN OFFICES ¶ The performance potential of the city also applies to its everyday life, since everyday routine is the normative manipulation field providing the horizontal perspective to recognize the vertical surge of excess, art or protest. The project of *Shadow Casters* was focused on vertical as well as horizontal planes, since the history of *micro-narratives* leaves traces on the everyday level: 'By recording their private documentations, people document time,' and by collecting chance photographic or video records of the city's everyday life, private history leaves traces on general history.⁷ The project of *detecting* and *archiving* the records of everyday city life openly interacted with the city public through two communication channels: the establishment of *Open Offices* and the exhibition of the *Wall Displays* mentioned in the introduction. Three *Open Offices* were organized in 2006. It was the name of a series of festival events, usually lasting up to a week, where *Shadow Casters* organized workshops about gathering archive materials, presentations and interpretations of materials by means of round tables, lectures, games, informal gatherings.... For example, they addressed the public by placing posters in random city locations, so you could see an unusual poster dominated by the title: 'We are looking for witnesses of events!!!', followed by information on the time and place of a workshop that would collect verbal, written, photographic, audio or video recordings of artistic actions, political gatherings, demonstrations and protests.⁸ The Third *Open Office* included the action of collecting and projecting family film records, underlining the search for subjective, emotional levels of urban memory, as well as sketching a heterogeneous image of the city, a collage of randomly crossing records of unique individual perspectives. 'A street you have never seen has no value for you. But a street inhabited by a person dear to you,

⁷ From the author's interview with Boris Bakal.

⁸ The Second *Open Office* included several round tables with topics like: *Archiving Fever, Conquering and Taking Up Space, The Clubbing Scene Between Nostalgia and Trends, On Protests and Protesting, Apotheosis of Skyscrapers*. The debates about such current spatial and political issues included both members of the independent cultural scene and the members of institutional organizations, such as archivists from the State Archive, museologists, philosophers, urban anthropologists, architects, sociologists, artists, representatives of various independent civil activist and artistic initiatives.

Jedna obična klupa kakvih ima tisuće u gradu, tamo gdje si prvi poljubac zaradio ili prve batine, puna je memorije i emotivnosti. Znači *Bilježenje grada* ide tim putem, ono zapravo iščitava prostor kao prostor emotivne memorije.⁹

ZIDNE NOVINE ¶ Izdavanje *Zidnih novina*¹⁰, iako osmišljeno unutar projekta *BC/BV*, kao njegov komunikacijski aspekt, nastavilo se i nakon službenog zaključenja projekta prošle godine. Prazna mjesta koja *Kinotekini* oglasni ormarići otvaraju na pročeljima zgrada imaju funkciju prostorno-vremenskih pukotina, kojima se slučajnom prolazniku omogućuje vizualni presjek kroz nevidljive slojeve prostorne memorije. Sadržaj novina na svakoj od sedam lokacija referira na događaje koji su se zbili u okolici dotičnog ormarića u doglednoj prošlosti. Prva edicija¹¹ bila je usmjerena na javne proteste, a novine su kolažirane od prikupljenih novinskih članaka i autorskih fotografija. Druga i treća edicija bile su posvećene umjetničkim performansima u javnom prostoru, pa ste se, primjerice u Primorskoj ulici, mogli 'prisjetiti' nadrealnog prizora gole jahačice – lady Godive ispred *HNK* – kulturnog performansa *Vlaste Delimar*, ili *post-historijskih* instalacija *Brace Dimitrijevića* u *Masarikovoj* i na tadašnjem *Trgu Republike*. Propuštene tramvaje u *Frankopanskoj* mogli ste kompenzirati informacijama o nekadašnjim aktivnostima *Grupe Biafra*, *Toma Gotovca* ili *Dalibora Martinisa*, a u *Ulici Republike Austrije* naletjeti na *Johna Cagea* koji se taman spustio sa *Sljemen* sa svježje ubranim gljivama.¹² Četvrta edicija ostvarena je sa studentima zagrebačke *Akademije likovnih umjetnosti*, pa je tom prilikom svaki ormarić postao prostorom originalnoga autorskog rada, a za razliku od dosadašnjega, dokumentarističkog pristupa autori su osmislili *doku-fikcijske* narative.¹³ Peta edicija pokazuje novi odmak od dokumentarizma, i u formatu i u koncepciji narativa. Svih sedam ormarića ispunjeno je fragmentarnim isječcima iz dnevnika *Borisa Bakala*, povećanim do te mjere da su slova bila vidljiva i

⁹ Iz autorova intervjua s Borisom Bakalom.

¹⁰ Oglasni ormarići *Kinoteke* nalaze se na sljedećim adresama: *Tratinska 14*, *Primorska 17*, *Frankopanska 1*, *Britanski trg 1*, *Republike Austrije 1*, *Zvonimirova 2*, *Vlaška 53*.

¹¹ Urednici prve edicije u lipnju 2006. bili su *Katarina Pejović*, *Srećko Pulig* i *Srećko Horvat*, a edicija je bila fokusirana na arhiviranje 'građanskog neposluha': 'Osnovna je ideja bila povezati sve punktove, sva mjesta bivših *Kinotekinih* kaslića u jednu priču posvećenu protestima građana grada Zagreba i njihovih gostiju protiv raznih nepravdi i kršenja ljudskih i drugih prava u Hrvatskoj'.

¹² Urednik navedenih izdanja treće edicije bio je *Boris Bakal*.

¹³ *Josip Horvat*, u *Tratinskoj ulici*, bavio se 'trima povijesnim momentima *Trešnjevke* i *Zagreba* kroz privatne 'šetnje' i svakodnevice žitelja jedne *trešnjevačke* adrese – *Tratinska 42*. Riječ je o skrivenim ili preseljenim Židovima na *Trešnjevcu* (čas prije deportacije u logor), srednjoškolicima u osvit hrvatske države i dječaku koji ide mirno u školu baš na dan kada je ubijena *Ivana Hodak*, a novinski format osmislio je kao kolaž iskanih bilješki iz nekog policijskog dnevnika.

a good friend, becomes incredibly important to you, it has a certain emotional power. An ordinary bench may be identical to thousands of others in the city, but if it was the scene of your first kiss or your first beating, it is full of memories and emotions. It is the way of 'Recollecting the city', reading space as a space of emotional memory.⁹

WALL DISPLAYS ¶ The publication of *Wall Displays*¹⁰ initially conceived as the communications aspect of the *RC/RT* project, continued after the project was officially closed last year. The empty spaces opened by the *Cinematheque* boxes on the fronts of buildings operate as space-time wormholes that provide passers-by with a visual cross-section of the invisible layers of spatial memory. The content of the displays on each of the seven locations refers to events that happened in the surroundings of the display in the recent past. The first issue¹¹ was about public protests; the displays were collages of collected newspaper articles and private photographs. The second and third issues were dedicated to artistic performances in public spaces; in *Primorska Street*, for example, you could 'reminisce' about the surreal scene of a naked rider, a *Lady Godiva* in front of the *Croatian National Theatre*, in the cult performance by *Vlasta Delimar*, or about *post-historical* installations by *Braco Dimitrijević* in *Masarykova Street* and the former *Republic Square*. You could compensate for a missed tram in *Frankopanska Street* by learning about the past activities of the *Biafra Group*, *Tom Gotovac* or *Dalibor Martinis*; in *Republic of Austria Street*, you could come upon *John Cage*, climbing down from *Sljeme* with freshly picked mushrooms.¹² The fourth issue was made with the students of the *Academy of Visual Arts* in *Zagreb*; on that occasion, each box became the container of an author's original work; instead of the previous documentary approach, the authors designed *doku-fictional* narratives.¹³ The fifth issue showed a new distancing from the documentary

⁹ From the author's interview with Boris Bakal.

¹⁰ The *Cinematheque* wall displays are on the following addresses: *Tratinska 14*, *Primorska 17*, *Frankopanska 1*, *Britanski Trg 1*, *Republike Austrije 1*, *Zvonimirova 2*, *Vlaška 53*.

¹¹ The editors of the first issue in June 2006 were *Katarina Pejović*, *Srećko Pulig* and *Srećko Horvat*. The issue focused on archiving 'civil disobediences': 'The basic idea was to connect all the points, all the locations of the former *Cinematheque* boxes into a single story dedicated to the protests of the citizens of Zagreb and their guests against various injustices and breaches of human and other rights in Croatia.'

¹² The editor of the mentioned editions of the third issue was *Boris Bakal*.

¹³ *Josip Horvat* in *Tratinska Street* dealt with 'three historical moments of *Trešnjevka* and *Zagreb* through private "walks" and the everyday life of the residents of a house in *Trešnjevka*: *Tratinska Street 42*. It is about the hidden or relocated Jews in *Trešnjevka* (right before their deportation to a camp), the high school kids at the dawn of the *Croatian state*, and a boy who calmly goes to school on the day when *Ivana Hodak* was murdered.' He designed the display as a collage of notes ripped from a police record.

prolaznicima s druge strane ulice ili iz tramvaja, a neki, slučajni dijelovi tekture koja je ispunjavala ormarić bili su podebljani, ne označavajući tako moguće značenjske fokuse teksta. Ni prva, ni zadnja rečenica nisu bile dovršene, pa su se *Zidne novine* mogle iščitati kao doslovna, grafička metafora prostorne, memorijske tekture koja kontinuirano teče prostorom grada, a samo je na tren zahvaćena okvirom ormarića.

DOKAPITALIZACIJA KULTURE¹⁴ ¶ Razmišljanje o tržišnoj valorizaciji suptilnog projekta poput ovog s ciljem doprinosa široj zajednici, naravno, zasad je utopija, jer prvo je potrebno ostvariti preduvjet kulturne komodifikacije, a to je *poznavanje* (ili preciznije: konstruiranje) vlastite kulture. No, umjesto poznavanja, tranzicijske devedesete doprinijele su diskontinuitetu kulturne memorije, odnosno onome što Boris Bakal naziva *brisanjem narativa*, a upravo je njihova odsutnost pokretački motiv interdisciplinarnog projekta usmjerenog na urbanu kulturnu baštinu.¹⁵ Projekt je zaključen u svibnju prošle godine međunarodnom konferencijom na kojoj je sudjelovalo 28 sudionika iz 14 zemalja regije i svijeta, čija su izlaganja okupljena pod tematskim naslovom 'Sjenčanje grada: Hipertekstualizacija urbanog prostora'.¹⁶ Jedan od ciljeva projekta jest i stvaranje elektroničkog arhiva (ili mreže arhiva), odnosno interaktivnog sučelja posredstvom kojeg bi se narativno iščitavanje arhiva približilo simultanoj reinterpetaciji građe. Riječ je o derridijanskoj percepciji arhiva, ne kao mjesta konzerviranja *prošlosti*, nego kao mjesta koje otvara prostor tragovima *budućnosti*. ¶ Ali za kraj ću se, da ne završim preoptimistično, situirati ipak u *sadašnjost*. Pada mi na pamet jedan, za sad još neiskorišten oglasni ormarić. Nalazi se u haustoru na Cvjetnom trgu – ispred zida iza

¹⁴ 'Cilj ovog projekta je izmještanje pogleda na našu vlastitu situaciju u pitanjima kulture, kulturne politike, kulturnog kapitala, nove publike, aktivnog uključivanja građanstva u proizvodnju i participaciju kulture i umjetničkog stvaralaštva. Dakle, radi se o ideji ciljane dokapitalizacije kulture u smjeru stvaranja aktivnog kulturno-tržišnog-turističkog kapitala od kojeg može živjeti ili barem djelomično održavati svoje potrebe i šira zajednica'. Iz deplijana 'Trećeg otvorenog ureda – Obiteljski filmski album Zagreba', sc, 12. - 17. 12. 2006.

¹⁵ Projekt je usmjeren na refleksiju 'statusa kulturne nematerijalne baštine koja je dramatično zapostavljena u regiji Srednje Europe te Zapadnog Balkana u razdoblju tranzicije. Projekt radi na remapiranju grada [...], predlaže različite moduse ponovnog iščitavanja urbanog hiperteksta, s namjerom da ta čitanja, u vidu višenamjenskog oruđa, ponudi budućim urbanistima, arhitektima, umjetnicima, te gradskim vlastima'. Iz programske knjižice 'Zidnih novina br. 4/2008 + dokumenti radionice'.

¹⁶ Konferencijom je okupljen moćan kolektiv teoretičara kulture, izvedbenih, vizualnih, intermedijalnih umjetnika, dramaturga, povjesničara, povjesničara umjetnosti, a zbog dužine popisa, izdvojiti ću, nažalost, samo neka imena: Igor Grubić, Barbara Blasin, Slaven Tolj, Pulska grupa arhitekata, Nikoleta Marković, Marija Mojca Pungercar, Fiona Templeton, Michael Blum, Chris Neville, a Marca Augéa od sudjelovanja je, nažalost, spriječila bolest. Konferencija je održana u sc-u, od 8. do 10. 5. 2009.

approach, both in form and concept of the narratives. All seven boxes were filled with fragments from the diary of Boris Bakal, enlarged so much that the words were visible from the other side of the street or from trams; random parts of the texture inside the box were set in bold, indicating the possible significant focuses of the text. Neither the first nor the last sentence were complete, so the *Wall Display* could be read as a literal graphic metaphor of a spatial and memorial texture that continuously flows through the space of the city, only momentarily captured inside the frame of the box.

RESTORING THE CULTURAL CAPITAL¹⁴ ¶ Considerations on the market valuation of a subtle project of this kind, with the purpose of contributing to a wider community, are still utopian, of course, because it is first necessary to meet the prerequisite of cultural commodification, which is *knowing* (or more precisely: constructing) one's own culture. Instead of knowing, however, the transitional 1990s contributed to the discontinuity of cultural memory, to what Boris Bakal calls *deleting the narratives*; in fact, their lack motivated the interdisciplinary project dealing with urban cultural heritage.¹⁵ The project was finished in May last year, at an international conference with 28 participants from 14 countries of the region and the world, whose lectures were collected under the title '*Shading the City: Hypertextualization of Urban Space*'.¹⁶ One of the goals of the project is to create an electronic archive (or a network of archives), an interactive interface to bring the narrative interpretation of archives closer to the simultaneous reinterpetation of materials. It is a Derridaesque perception of the archive, not as a place preserving the *past*, but as a place opening the space to the traces of *future*. ¶ I do not want to make an overly optimistic conclusion, so I will end

¹⁴ 'The goal of this project is to dislocate the view of our own situation in the issues of culture, cultural policy, cultural capital, the new audiences, the active role of citizens in producing and participating in culture and artistic creation. It is an idea of guided restoration of culture in order to create an active cultural-commercial-touristic capital that can fully or partly support the needs of the wider community.' From the brochure *Third Open Office – Family Film Records of Zagreb*, sc, 12-17 December 2006.

¹⁵ The project reflects on 'the status of cultural immaterial heritage that was dramatically neglected in the regions of Central Europe and Western Balkans in the transitional period. The project is remapping the city, ... proposing various modes of re-reading the urban hypertext, with the intention of offering these readings as multipurpose tools to future urban planners, architects, artists and city authorities.' From the program booklet '*Wall Display No. 4 / 2008 + workshop documents*'.

¹⁶ The conference gathered a powerful group of cultural theoreticians, performative, visual, intermedial artists, theatre people, historians, art historians; since the list is long, I can unfortunately mention only a few names: Igor Grubić, Barbara Blasin, Slaven Tolj, Pula Architect Group, Nikoleta Marković, Marija Mojca Pungercar, Fiona Templeton, Michael Blum, Chris Neville; unfortunately, illness prevented Marc Augé from participating. The conference was held in sc, from 8 to 10 May 2009.

◀ Radionica 'Sjenčanje grada', Beograd, Kulturni centar REX, studeni 2008.

◀ Workshop 'Shadowing the City', Belgrade, REX Cultural Center, November 2008

kojeg je do prije nekoliko mjeseci stajalo kino *Zagreb*. Grad je *prijeporan prostor*¹⁷ u kojem se arhetske, ideološke polarizacije materijaliziraju u gotovo ikoničkoj maniri: borba između neoliberalnih moćnika u konjičkim čizmama i marginaliziranih aktivista skupljenih oko Trojanskog konja. Pitam se, hoće li jednom, u trenu kad (ironičnom igrom slučaja) i neki od najupornijih aktivista iz Varšavske popiju kavu u *bircu* izgrađenom na mjestu bivšeg kina Zagreb, hoće li napušteni ormarić biti jedino mjesto s pamćenjem na kranom smrskanoga Trojanskog konja?

¹⁷ Usporedi: Low, Setha M. 2006. *Promišljanje grada*. Zagreb: Jesenski i Turk.

in the *present*. I can think of one display box that is still unused. It is located in a doorway on the Flower Square, in front of the wall where the Zagreb Cinema used to stand a few months ago. The city is a *contentious space*¹⁷ where archetypal, ideological polarizations are materialized almost iconically, as the fight between the neo-liberal potentates in riding boots and the marginalized activists gathered around a Trojan horse. I wonder: one day, when even some of the most persistent activists from Varšavska Street are ironically drinking a coffee in a bar built on the spot of the former Zagreb Cinema, will the abandoned display box be the only place remembering the Trojan horse destroyed by a crane?

¹⁷ Compare: Low, Setha M, *Promišljanje Grada* (Theorizing the City), Jesenski i Turk, Zagreb, 2006.